

ISSN 2181-5291

PSIXOLOGIYA

ILMIY JURNAL

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

SCIENTIFIC JOURNAL

Maxsus son, № 2, 2020

www.psixologiyabuxdu.uz

The journal was registered with the certificate № 05-45 on February 25, 2011 at Bukhara Region Press and Information Administration of Uzbekistan Press and Information Agency

According to the resolution №201/3 as of December 26, 2013 of the Presidium of Supreme Attestation Commission under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan the journal was included into the list of scientific journals in which scholarly articles on the scientific results of dissertations on Psychology must be published.

Address:

*200100, Bukhara city,
K.Murtazoyev street, 16
Bukhara State University
Department of Psychology
Phone: 0(365) 221-29-73*

**The journal is published 4
times a year**

Website: www.psixologiyabuxdu.uz
E-mail:
psixologiya_jurnali@umail.uz

Jurnal O'zbekiston Matbuot va axborot agentligi Buxoro viloyat matbuot va axborot boshqarmasida 2011- yil 25-fevral № 05-45-sonli guvoynoma bilan ro'yxatga olingan.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi OAK Rayosatining 2013-yil 26-dekabrda 201/3-sonli qarori bilan psixologiya fanlari bo'yicha dissertatsiya ishlari ilmiy natijalari yuzasidan ilmiy maqolalar chop etilishi lozim bo'lgan ilmiy jurnallar ro'yxatiga kiritilgan.

Tahririyat manzili:

*200100, Buxoro shahri,
K.Murtazoyev ko'chasi, 16-uy
Buxoro davlat universiteti
Psixologiya kafedrasi
Tel: 0(365) 221-29-73*

**Jurnal 1 yilda 4 marta
chiqadi.**

Website:
www.psixologiyabuxdu.uz
E-mail:
psixologiya_jurnali@umail.uz

**Журнал
зарегистрирован Бухарским
областным управлением
агентства печати и
информации Республики
Узбекистан. Свидетельство
№ 05-45
от 25.02.2011г.**

**Журнал включен в список
обязательных выпусков ВАК
при Кабинете Министров
Республики Узбекистан
на основании решения ВАК
№201/3 от 26 декабря 2013 года
для получения учёной степени
доктора психологических наук.**

Адрес:

*город Бухара 200100,
улица М.Икбола, 11
Бухарский государственный
университет
кафедра Психологии
тел: 0(365) 221-29-73*

**Журнал выходит 4 раза в
год.**

Website:
www.psixologiyabuxdu.uz
E-mail:
psixologiya_jurnali@umail.uz

ИЛМИЙ МУШОҲАДА

АРТ-ТЕРАПИЯ ВОСИТАЛАРИ ОРҚАЛИ ТАЛАБА-ЁШЛАР КРЕАТИВЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

Останов Шухрат Шарифович,

Бухоро давлат университети, психология кафедраси катта ўқитувчиси

Жамият тараққиётининг замонавий даври ҳаётнинг барча соҳаларида юз бераётган ўзгаришлар билан характерланади. Жамият мустаҳкам, чуқур билимга ега бўлган ва мустақил, ижодий муаммоларни ҳал етишга, ўз-ўзини ривожлантириш ва атроф-муҳитни ўзгартиришга қодир бўлган инсонни қизиқтиради.

Жамиятдаги ўзгаришларга жавобан таълим ҳам ўзгаради. Инсонпарварлаштириш ўз тараққиётининг умумий йўналиши сифатида шахснинг ижодий компонентларини ривожлантиришга эътиборни қаратишни ўз ичига олади, чунки у жамиятнинг ижодий салоҳиятини рўёбга чиқарувчи таълим жараёнининг субъектларидир.

Таълим тизимида йўналиш ўзгариши, шахсга йўналтирилган таълимга бўлган эҳтиёж, боланинг умумий психологик ривожланишига ўрнатиш, таълимни ривожлантириш тизимларини яратишда амалга ошириладиган таълимни ривожлантириш ғояларининг кенг тарқалишига олиб келди (В. В. Давидов, Л. В. Занков, Д. Б. Элконин). Шу билан бирга педагогик ижодкорлик таълим жараёни сифатининг кўрсаткичи вазифасини бажаради.

Педагогик ишларнинг асосий натижалари ўқувчиларнинг ижодий қобилиятларини ривожлантириш, уларнинг ижодий фаолият йўллариини ишлаб чиқишдан иборат. Бу натижаларга эришиш шартлари шунчалик мураккабки, муваффақиятга фақат ўқув жараёнини ташкил этиш, қўйилган педагогик вазифаларни ҳал этиш ва инновацион таълим дастурларини амалга оширишга ижодий ёндаша оладиган талаба-ёшларгина эришадилар.

Креативликни тадқиқ етиш олий таълим психологияси ва педагогикасининг устувор соҳаси ҳисобланади. Маҳаллий ва хорижий муаллифларнинг бир қатор асарлари талабаларнинг ижодий қобилиятларини ривожлантириш муаммосига бағишланган: П.Я. Гальперин, В.В. Давыдов, Л.В. Занков, В.А.Кан-Калик, Е.А. Максимов, А. Маслоу, А.М. Матюшкин, Я.А.Пономарев, Дж. Гилфорд, Е.П. Торренс, Д.Б. Эльконин.

Тарихан арт-терапия санъатга асосланган ва предметнинг ижодий фаолиятини рағбатлантирувчи психотерапия усули сифатида асосан клиник амалиётда қўлланилади. Касбий тайёргарлик соҳасида санъат терапияси тўғри амалий қўлланмани топмаган. Шу билан бирга, арт-терапия шахснинг ижодий салоҳиятини ривожлантиришни рағбатлантирадиган бой имкониятларни ўз ичига олади, хусусан, касбий тайёргарлик тизимида арт-терапия амалиётларидан фойдаланиш бўлажак ўқитувчи шахсининг ижодий салоҳиятини ривожлантириш усулларида бири бўлиши мумкин.

Педагогика ва психология соҳасида касбий таълим тизимида (Н.Н.Ф.Вишнякова, Л.А. Петровская, К. Уэлси, А.П. Федорова) арт-терапияни жорий етиш муаммоси бўйича илмий ишлар мавжуд, аммо улар фақат назарий таҳлилларгагина асосланган.

Янги ижодий ўқитувчилар учун мавжуд бўлган ижтимоий буюртма ва бўлажак ўқитувчининг шахсини ижодий салоҳиятини ривожлантириш муаммосининг назарий ва услубий ривожланиши ўртасида зиддият мавжудлиги ушбу тадқиқотнинг долзарблигидан далолат беради.

Шахс психологиясининг асосий мавзуси узок вақт давомида индивидуал фарқлар - "ташки тенденциялар" деб аташ мумкин бўлган нарсалар, яъни хулқ-атвор услуби, ҳиссий-билиш соҳалари орасидаги тафовутларгагина кузатилади. Ушбу тадқиқот анъанасига ҳали ҳам психологлар томонидан катта эътибор қаратилмоқда. Бироқ, ташки тенденцияларни аниқлашдан ташқарига чиқиш керак. Инсон ўз тараққиётининг боришига таъсир кўрсатувчи фаол субъект ҳисобланади. Шунинг учун шахс психологияси нафақат руҳий хусусиятларни, сифатларни, балки индивидуал салоҳиятни ҳам ўрганишни ўз ичига олади.

Шахс психологияси манфаатлари соҳасига салоҳият муаммосининг киритилиши унинг оқибатларига олиб келади.

Биринчидан, у ҳар доим шахсий диспозициялар, шахсий хусусиятлар бўлган анъанавий ўрганиш мавзусининг чегараларини кенгайтиради. Шубҳасиз, унинг мавжуд хусусиятларини янгилаш, индивидуал фарқларни баҳолаш, балки яширин ресурсларни рағбатлантириш ва индивидуал салоҳиятни ривожлантиради.

Иккинчидан, салоҳият тушунчаси бизни шахсий сифатларнинг динамик ўзаро муносабатларда ривожланиши ва намоён бўлишига эътибор беради. Инсон ва унинг ижтимоий-маданий муҳити. Инсоннинг психологик сифатларини фақат типик вазиятларда уларнинг типик хатти-ҳаракатларидан чиқариб бўлмайди. Инсон муайян шароитдагина амалга ошиши мумкин бўлган салоҳиятга эга бўлиши мумкин.

Нихоят, салоҳият нафақат одамларга, балки атроф-муҳитга ҳам хосдир. Атроф-муҳит инсонга юқори талаблар қўйиши ва шахсий ўсиш учун имкониятлар яратиши мумкин. Турли ижтимоий ва шахсан муҳим қарорлар қабул қилиш инсоннинг қобилиятларини сафарбар қилади ва уларни янги кўникмаларни эгаллашга мажбур қилади. Қарор қабул қилиш ва уларни амалга ошириш қандайдир ижтимоий алоқалар билан кечади, бу даврда инсон қийинчиликларга дуч келиши мумкин, бу эса унга ўз кучини ҳис қилиш имконини беради ва ўз навбатида ўз фикрини ўзгартириши мумкин. Бу ҳолда асосий нуқта шахс томонидан муайян йўлни танлашдир. Одатда, атроф-муҳит ташқи томондан инсонга тааллуқли эмас, бу танлов натижасидир. Ўз қадриятлар тизими, ҳаётий мақсадлари ва қобилият доирасига ега бўлган инсон ўзининг шахсий ва касбий ҳаёти кечадиган шарт-шароитларни танлайди. Аслида, маълум бир муҳитда ўзини топган, лекин танлашда пассив бўлиб қолган одам учун кўпгина яширин имкониятлар салоҳиятли бўлиб қолади. Университет таълим, мисол учун, шахсий ва интеллектуал ўсиши учун кенг истиқболлар беради.

Бу мулоҳазалар, албатта, шахсий ривожланиш мақсадлари ғоясини кенгайтириш, нафақат мавжуд шахсий хусусиятларни янгилашга, балки, шахснинг яширин ресурс имкониятларини рағбатлантиришга қаратилган. Бу ресурслардан бири шахснинг креативлигидир.

Салоҳият тушунчаси мураккаб категориал бирликдир.

Шундай қилиб, "салоҳият" тушунчасининг семантикаси ҳар қандай соҳада муайян мақсад учун фойдаланиш мумкин бўлган мавжуд манбалар, имкониятлар, воситалар ва ресурслар мажмуининг мавжудлиги билан белгиланади.

Табиийки, салоҳият муаммоси инсонни, унинг хулқ-атвори, фаолияти, айниқса, шахсий ва касбий ютуқларини ўрганувчи фанларнинг энг яқин эътиборини тортди. Унинг мазмуни бўйича тадқиқот натижаларини қисқача кўриб чиқамиз.

Психологлар узоқ вақт давомида инсон салоҳиятини актуаллаштириш муаммосига қизиқишган. Маслоу ўзининг кишилиқ назариясини инсон табиатининг потенциалистик нуқтаи назарига асослади. Мерфи ва Роджерс ҳам ўз-ўзини тартибга солиш қобилиятига эътибор берган. Олпорт ўз-ўзини ривожлантириш учун табиий инсон қуввати ҳақида ёзган [192].

Бироқ, замонавий психология Маслоу, Мерфи, Роджерс ва Олпорт илмий назарияларидан анча кенг тарқалган хулқ-атвор, билим ва ижтимоий фанларда тўпланган билимлардан фойдаланиши мумкин. Бу муҳим афзаллиги ҳисобланади. Инсон салоҳиятини юксалтиришнинг 'нг ишончли усули шахс фаолиятининг детерминантлари ва механизмларини тушунишдир. Уларни тушуниш орқали сиз ўзгариши мумкин бўлган руҳий жараёнларни ва инсон фаровонлиги учун ўзгартириши мумкин бўлган психологик омилларни аниқлашингиз мумкин. Ақлий механизмларни илмий ўрганиш ва уларга таъсир етувчи омиллар гуманистик мақсадлар учун энг қулай ва ишончли восита ҳисобланади.

Бунинг учун талаба-ёшлар креативлигини ўрганишда уларнинг салоҳиятини қандай таркибий қисмлардан иборатлигини аниқлаб олишимиз муҳим:

* шахснинг табиий хусусиятлари (туғма ёки табиий майллар-анатомик ва физиологик шарт-шароитлар, шахснинг ривожланишини белгиловчи периферик ва Марказий асаб тизимининг ирсий хусусиятлари);

* қобилиятлар (жисмоний шахсларни бошқаларга нисбатан юқори ишлаш кўрсаткичлари билан таъминладиган, куч ва вақтни тенг сарфлайдиган салоҳият имкониятлари);

* шахснинг йўналганлиги (шахс фаолиятини йўналтириб турувчи ва устунлик қилувчи вазиятлардан нисбатан мустақил бўлган барқарор мотивлар мажмуи);

* шахсий куч (салоҳият имкониятларнинг кўрсаткичи, қийинчилик ва тўсиқларни бартараф этиш қобилияти ва кучли иродали фазилатлар).

Талаба-ёшлар шахсининг ижодий салоҳиятини ривожлантириш унинг динамик компонентини очиб бериш имкониятларини таъминловчи ва уни актуаллашишига тўсқинлик қилувчи психологик чекловларни олиб ташлашга кўмаклашувчи методик воситаларни талаб қилади. Педагогик ижодкорлик шахсининг асосий ресурсларига, шу жумладан, унинг ижодий салоҳиятига асосланиши лозимлигига асосланиб, психологик ижодкорликни рағбатлантириш воситаларини тизимлаштириш муаммосига дуч келамиз.

Талаба-ёшлар шахсининг ижодий салоҳиятини ривожлантиришнинг долзарблиги ва моҳияти муаммосига оид турли назарий тадқиқотларнинг педагогика ва психологияда мавжудлиги билан бирга, бу муаммони амалий даражада ҳал этишга қаратилган воситаларни тавсифлашга бағишланган асарлар бугунги кунда етарли эмас.

Г. В. Никитина ва В. Н. Романенко педагогика университети талабаларини педагогик фаолиятда ижодкорликка мақсадли тайёрлаш муаммосига мувофиқ икки йўлни кўриб чиқадилар:

Биринчи йўл бутун ўқиш даврида турли ўқув фанларини ўқитиш жараёнида ижодий ўрганиш элементларидан фойдаланишдир. Психологияда амалий машғулотларда ижодий жараённинг тузилиши, унинг алоқалари ва босқичларини кўриб чиқиш. Мазкур фан учун алоҳида фанларни ўқитиш методларини (ноанъанавий метод, таълим шакллари, техника ва технологияларни танлаш) ўрганишда аниқ тавсияларнинг мавжудлиги;

Иккинчи йўл - бу муайян фан доирасида, факультетнинг ўзига хос хусусиятларига ва муайян университет ва минтақанинг турли-туман хусусиятларидан келиб чиқиб махсус тайёргарлигини амалга оширишдир.

К. Уэлсби услуги бўйича арт-терапия педагогик жараённинг таркибий қисми сифатида қаралади. "Бутуннинг бир қисми: педагогикада арт-терапия" асарида психолог: "Педагогика кўп ўлчовли ва мураккаб фандир. Унинг структуравий ва мазмуний хусусиятлари шундан иборатки, улар ҳамма нарса ўзаро боғланган ва соф сабабий бўлган мураккаб организмга ўхшайди. Педагогика ва таълим барча жонзотлар каби ривожланади. Уларда янги нарсанинг кашф этилиши табиийдир. Таълим психологияси шундайки, унинг амалиёти объектларининг муҳим эҳтиёжларига жавоб берадиган нарсаларни қабул қилади... Арт-терапияси, инсоннинг ички тажрибалардан тўлиқ фойдаланиб, таълим жараёнини керакли, қизиқарли ва самарали бўлишига ёрдам беради"

Фрейд арт-терапияда коррекцион таъсирнинг асосий механизми сублимация (*ижтимоий мақбул мақсадларга, ижодкорликка эришиш учун энергияни йўналтириш орқали ички кучланишни олиб ташлаш психиканинг мудофаа механизми. Биринчи Фрейд томонидан тасвирланган.*) механизми ҳисобланади. Психоаналитик назарияда сублимация психологик мудофаа механизмларидан бири сифатида таърифланади, бу ҳар қандай анти-ижтимоий импульслар ижтимоий мақбул хатти-ҳаракатларга қайта тақсимланадиган жараён бўлиб, бу уларга мурасага эришиш имконини беради. Психологик ҳимоянинг барча механизмлари инсонга ташвиш туйғусини камайтиришга ёрдам бера-да, сублимация энг мослашувчандир, чунки у ижтимоий тасдиқланган натижаларга олиб келади.

Адабиётлар:

1. Выготский Л.С. Воображение и творчество подростка. Собр. соч. в 6-ти томах. – Т 4. – М.: Педагогика, 1984. – 432с.
2. Давыдов В.В, Зинченко В.П. Принцип развития психологии //Вопросы философии. — 1981. - №12. – С. 24-36.
3. Фрейд З. Введение в психоанализ. Лекции. – М.: Наука, 1989. – 455 с.
4. Эльконин Д.Б. Избранные психологические труды. – М.: Педагогика, 1989. – 554 с.

Мундарижа/Содержание/Contents

Муסיнова Р.Ю.

- 3 Структурно-функциональная модель креативной саморегуляции современного педагога
Structural and functional model of creative self-regulation of a modern teacher

Аслонов И.Н.

- 12 Психологический тренинг как средство преодоления барьеров общения в профессиональной сфере
Psychological training as a means of overcoming communication barriers in the professional field

Қораяева Ю.Х.

- 17 Психологияда эгоизм муаммосининг тадқиқ этилиши
The study of the problem of selfishness in psychology

Назаров А.М.

- 21 Спортчиларда психологик муҳофазани шакллантириш усуллари
Methods of formation of psychological protection in athletes

Абдуманнотов Э.А.

- 27 Умумтаълим мактаблари ўқувчиларида экскурсия туризми воситасида ватанпарварлик туйғусини шакллантириш механизмларини такомиллаштиришнинг психологик шарт – шароитлари.
The psychological conditions of developing the mechanisms of encouraging nationalistic sentiments among state schoolchildren by means of excursions to places of historical importance.

Алимарданова Р.Н.

- 34 Оилада соғлом психологик муносабатларни таъминлашнинг муҳим омиллари
Important factors in maintaining a healthy psychological relationship in the family

Бозоров З.А.

- 38 Тиббиёт олийгоҳи талабаларида фуқаролик маданиятини ривожлантиришнинг психологик хусусиятлари
Psychological features of the development of civic culture in medical students

Zaripov N.N.

- 44 О'қувчиларга дастurlash tillarini o'qitishda o'yin texnologiyalaridan samarali foydalanishning psixologik imkoniyatlari
Psychological possibilities of effective use of game technologies in teaching programming languages to students

Рўзиев М.Қ.

- 50 Таълим жараёнида янги педагогик технологиялардан фойдаланишнинг психологик имкониятлари
Psychological possibilities of using new pedagogical technologies in the educational process

Акрамов М.Р.

- 53 Экологик онг ва ахлоқий тасаввурлар ўртасидаги ўзаро алоқанинг психологик асослари
Psychological basis of the interaction between ecological consciousness and moral perceptions

Остонова Г.Р.

- 56 Ўқувчилар томонидан санъат асарларини идрок ва тасаввур қилишининг ўзига хос хусусиятлари
Peculiarities of students' perception and imagination of works of art

- Ёкубова Д.М.**
63 Мактабгача ёшдаги болалар тафаккурини ўстириш воситаларини қўллаш ва тадбиқ этиш психологияси
 Psychology of application and application of means of development of thinking of preschool children
- Солиев Ф.С.**
68 Шахс характер акцентуациясини визуал психодиагностик методлар ёрдамида аниқлашнинг ўзига хос томонлари
 Specific aspects of determining personality accentuation using visual psychodiagnostic methods
- Рахимов Р.**
73 Ўқувчиларни мусиқа дарсларида ахлоқий-эстетик тарбиялашнинг педагогик-психологик хусусиятлари
 Pedagogical and psychological features of moral and aesthetic education of students in music lessons
- Балиев У.И.**
76 Мусиқа таълими йўналиши талабалари тарбиясига педагогик-психологик тизим асосида ёндошиш
 Approach to the education of students in the field of music education on the basis of pedagogical-psychological system
- Қўшаев И.А.**
78 Достон номалари идрокини шакллантириш омиллари
 Factors shaping the perception of epic letters
- Ахтамов И.И.**
82 Бошланғич синф ўқувчиларини мақом санъати билан ошно қилишнинг психологик хусусиятлари
 Psychological features of acquainting primary school students with the art of makom
- Рўзиев Д.Й.**
87 Оркестрда ижро этишнинг айрим педагогиква психологик омиллари
 Some pedagogical and psychological factors of orchestral performance
- Рўзиқулова А.Т.**
94 Касбий тажриба педагогик фаолиятда манипулятив мулоқот хусусиятларини белгиловчи омил сифатида
 Professional experience as a factor determining the characteristics of manipulative communication in pedagogical activity
- Berdiyeva G.J.**
98 Nizolarda konstruktiv xulq-atvor shakllanishining ijtimoiy-psixologik omillari
 Socio-psychological factors of the formation of constructive behavior in conflicts
- Сатторов А.Э., Ибрагимов А.К.**
103 Спортчиларда хиссий-иродавий сифатлар шаклланишининг психологик хусусиятлари
 Psychological features of the formation of emotional and volitional qualities in athletes
- Кадирова М.Р., Эргашева Ш.П.**
109 Педагогические - психологические условия и мотивация в развитии творческой активности студентов при изучении иностранного языка в медицинском вузе

Pedagogical - psychological conditions and motivation in the development of creative activity of students in the study of a foreign language at a medical university

Исматова Д.Т.

113 Талаба ёшларда коммуникатив толерантликни ўрганишнинг психологик имкониятлари

Psychological possibilities of studying communicative tolerance in student youth

Баратов Ш.Ш., Саламов С.Т.

116 Развитие психологических навыков сотрудника таможенного органа при определении правильного кода товара

The development of psychological skills of the customs officer in determining the correct code of foreign trade goods

Умурзоқов Д.Х., Расулова Ю.Б.

120 Илк ўспиринларнинг ёшга оид психологик хусусиятлари ва уларни миллатга мансубликни англашни шакллантиришдаги ўрни

Age-related psychological characteristics of early adolescents and their role in shaping their perception of ethnicity

Сафаров Д.Х.

123 Савдо-сотикдаги психологик таъсир ва унинг назарий-амалий таҳлили

Theoretical-practical analysis of the psychological impact of trading

ИЛМИЙ МУШОҲАДА

128 *Останов Ш.Ш.*

Арт-терапия воситалари орқали талаба-ёшлар креативлигини ривожлантириш

131 *Кадиров. А.М.*

Рухият ва маънавият уйғунлиги

Xidirov A.A.

132 Бўлажак мусика ўқитувчилари бадий дидини ривожлантиришда мумтоз мусиканинг методик асослари

Methodological basis of classical music in the development of artistic tastes of future music teachers

УСТОЗГА ЭҲТИРОМ

136 *Баратов Ш.Р.*

Устоз Бақо Ҳафизов 87 ёшда

138

ОАК ХАБАРЛАРИ